

Rangaistuksen määräämisen perusteleminen

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 344. Helsinki 2021. XI+327 sivua.

Lakimies
5/2021
s. 845–853

1. Vastaväittäjän lausunnossa huomioon otettavat näkökohdat

Tiedekunnan ohjeen mukaan väitöskirjan tulee täyttää yhdenvertaiset tieteelliset kriteerit ja tutkimuksen kielen on oltava asianmukaista. Väitöskirjalta voidaan odottaa joka suhteessa korkeampaa laatutasoa kuin lisensiaatintutkimukselta. Väitöskirjan arvostelussa tulee ottaa huomioon myös väittelijän puolustautuminen väitöstilaisuudessa. Väitöskirjan tulee 1) sisältää uutta tieteellistä tietoa, 2) osoittaa väittelijän kriittistä ajattelua, 3) osoittaa oman tieteenalan syvällistä tuntemusta, 4) osoittaa metodien hallintaa ja soveltamiskykyä, 5) olla tieteellisesti vakuuttava, 6) sisältää perusteltuja tuloksia ja 7) olla tieteellisesti rehellinen ja tutkimuseettisten normien mukainen.

2. Heikki Kemppisen tutkimuksen paikantuminen suomalaisessa rikos- ja prosessioikeuden tutkimuksessa

Heikki Kemppisen tutkimuksen aihe on rangaistuksen määräämisen perusteleminen. Minulla on omakohtaista kokemusta tutkimuksen teemasta noin 40 vuoden ajalta, ensin käytännön toimijana ja sitten tutkijana, osin päällekkäin kummassakin roolissa. Urani ensimmäisen puolentoista vuosikymmenen aikana tuomioita ei ylipäättään juuri perusteltu, rangaistuksen määräämistä ei sitäkään vähää. Prosessioikeuden opetuksessa muoto oli sisältöä tärkeämpää, olennaista oli oppia kirjoittamaan tuomio yhteen virkkeeseen Viipurin hovioikeuden mallia soveltaen. Tuomioita alettiin laajemmin perustella jokseenkin samoihin aikoihin, kun sekä siviili- että rikosprosessia uudistettiin, 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla. Vähitellen myös rangaistuksen määräämistä on alettu perustella

* Virallisen vastaväittäjän, professori *Matti Tolvasen* Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama, 2.9.2021 päivätty lausunto.

yksityiskohtaisemmin. Nyt ei oikeastaan enää tarvitse perustella, miksi tuomio ja rangaistuksen määrääminen pitäisi perustella. Keskeisempi kysymys on se, miten perustelut kirjoitetaan asianosaisia ja oikeusyhteisöä laajemminkin tyydyttävällä tavalla. Käytännön oikeuselämän näkökulmasta katsottuna tutkimuksen aihe on keskeinen.

Aiheen valintaa voi pitää onnistuneena myös oikeustieteen tutkimuksen näkökulmasta. Rangaistuksen määrääminen on oikeuskirjallisuudessa ja etenkin väitöskirjatasoisessa tutkimuksessa yllättävän vähän käsitelty aihe. *Tapio Nousiainen* väitteli vuonna 1961 teoksella Rangaistuksen määräämisestä erityisesti silmälläpitäen tuomarin mittaamistoimintaa oikean rangaistumäärän tavoittamiseksi normaalilaitutudin puitteissa. Nousiaisen jälkeen rangaistuksen määräämistä laaja-alaisesti ja yksityiskohtaisesti käsitellyt *Tapio Lappi-Seppälä*n väitöskirja Rangaistuksen määräämisestä 1: teoria ja yleinen osa ilmestyi jo vuonna 1987, minkä jälkeen Suomen rangaistusjärjestelmää on monilta osin muutettu. Lappi-Seppälä joutui väitöskirjassaan kehittämään laajasti myös rikosvastuun yleisiä edellytyksiä, joita ei ollut Suomessa sanottavasti päivitetty *Honkasalon* yleisten oppien teosten ilmestymisen jälkeen. Honkasalon tuotanto puolestaan perustui keskeiseltä osaltaan saksalaiseen kirjallisuuteen, joka ei oikeastaan enää Honkasalon teosten uusimpien painosten ilmestymisaikana ollut Saksassa kovin relevanttia. Nytemmin myös rikosvastuun yleiset edellytykset, rikosoikeuden yleiset opit on saatettu usean tutkijan voimin ajan tasalle.

Suomalainen rikosoikeus oli 1960-luvun lopulta lähtien painottunut pohdintaan rikosoikeudellisen järjestelmän tavoitteista ja siitä, mitä käyttäytymismuotoja oli syytä sisällyttää rikosvastuun piiriin. Keskeistä oli myös pohdinta rangaistusjärjestelmän kehittämisestä monipuolisemmaksi ja vapausrangaistuksia vähentävään suuntaan. Kriminaalipolitiikan keskiössä oli rikollisuudesta johtuvien kustannusten minimointi ja oikeudenmukainen jakaminen sekä kriminaalipolitiikan kiinteä yhteys yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan. Tätä en sano moitteeksi suomalaiselle 1960–1990-lukujen rikosoikeuden tutkijajoukolle. Suomalainen kriminaalipolitiikka ja rikoslainsäädäntö on ollut pääosin onnistunutta, missä kehityksessä rikosoikeudellisella, kriminologisella ja kriminaalipoliittisella tutkimuksella on ollut merkittävä panos. Kriminaalipoliittisten lähtökohtien tutkimuksellinen hahmottaminen vaikuttaa keskeisenä tausta-arvona rikoslain rangaistuksen määräämisestä koskevalle sääntelylle.

Rangaistuksen määräämisestä on toki kirjoitettu monia lukuisia artikkeleita ja oikeustapauskommentteja ja luonnollisesti rangaistuksen määrääminen on ollut keskeinen teema rikosoikeuden oppi- ja käsikirjoissa. Väittelijä itsekkin on jo ansioitunut kirjoittamalla artikkeleita rangaistuksen määräämisestä ja ennakkopäätösproblematiikasta.

Tuomion perusteleminen on suomalaisessa oikeustieteessä kirjoitettu varsin paljon 1990-luvulta alkaen, pitkälti pohjoismaisen prosessioikeuden tutkimuksen ja ihmisoikeusajattelun jälkiä seuraten. Tässä on syytä mainita erityisesti

Mika Huovilan väitöskirja *Periaatteet ja perustelut*, *Mirjami Pason* väitöskirja *Viimeisellä tuomiolla sekä Jyrki Virolaisen ja Petri Martikaisen teokset Pro et contra ja Tuomion perusteleminen*. Varsin teorialähtöinen tutkimus aiheesta on *Sanna-Maria Klemetin* väitöskirja *Oikeudellisten konstruktioiden kinetiikka: rakenneanalyttinen tutkimus*. Aihepiiristä on kirjoitettu runsaasti oikeustieteellisiä artikkeleita ja oikeustapauskommentteja.

Sekä rangaistuksen määrittämisen että tuomioiden perustelemisen tutkimusta on rikastuttanut korkeimman oikeuden aihepiiriin liittyvä aktiviteetti. Vaikuttaa siltä, että KKO on tietoisesti pyrkinyt antamaan oikeuskäytäntöä ohjaavia ennakkopäätöksiä rangaistuksen määrittämisestä ja sen perustelemisesta. Sekä rangaistuksen määrittämisestä että perustelemisesta on annettu lukuisia vakiintunutta oikeuskäytäntöä muuttaneitakin ennakkopäätöksiä. Väittelijä itse on ollut KKO:n esittelijänä ennakkopäätöksiä tuottamassa. Väittelijä on tiedostanut hyvin kaksoisrooliinsa liittyvät riskit ja onnistunut kautta koko tutkimuksen pitämymään objektiivisen oikeuskäytännön analysoijan roolissa.

3. Tutkimuksen menetelmistä ja merkityksestä

Rikos- ja prosessioikeudellisen näkökulman yhdistäminen vaatii tutkijalta paljon. Kysymys on kahden varsin erilaisen tutkimustradition yhdistämisestä. Rikosoikeuden tutkimuksessa on keskitytty normeihin, niiden tulkintaan, laillisuusperiaatteeseen, normijärjestelmän systematiikkaan ja järjestelmän kriminaalipoliittiseen arviointiin. Prosessioikeudelle ominainen pohdinta periaatteista sekä sääntöjen ja periaatteiden suhteista on ollut rikosoikeuden tutkimuksessa paljon vähäisempää. Rikosvastuun määrittelyn keskeinen periaate, laillisuusperiaate, on laintasoinen normi tai oikeastaan neljän normin yhdistelmä. Voin mielihyvin todeta, että väittelijä on välttynyt tarpeettoman periaatejargonin käyttämiseltä, joka paikoin rasittaa suomalaistakin prosessioikeudellista tutkimusta. Näin on sanottava siitä huolimatta, että rikosvastuun ja sen toteuttamisen välillä on mitä kiintein yhteys. Rikosoikeudellinen järjestelmä ilman mekanismia, jossa rikosvastuu käytännössä pannaan toimeen, olisi vailla sillä tavoiteltavaa vaikutusta.

Tutkimuksessa on sovellettu sekä perinteistä lainopillista menetelmää että empiiristä tutkimusta. Metodikysymysten käsittely on nyt tehty asianmukaisesti ja esitarkastuslausunnossa esitettyyn kritiikkiin siis vastattu, niin kuin oikein onkin. Muutoinkin Kemppinen on ottanut huomioon esitarkastuslausunnossa esitetyt kommentit asianmukaisesti. Valitut tutkimusmenetelmät ovat tarkoitukseensa soveltuvia. Näitä menetelmiä soveltavalta tutkimukselta on syytä odottaa merkittäviä tutkimustuloksia. Odotukset ovat lukijan puolella suuret. Väitöskir-

jaan perehtyminen ja keskustelumme väitöstilaisuudessa riitti osoittamaan, että odotuksilla on katetta.

Kuten jo esitarkastuslausunnossamme professori *Minna Kimpimäen* kanssa totesimme, rangaistuksen määräämistä käsittelevälle väitöskirjatasoiselle tutkimukselle on siis tilausta – etenkin kun aihe on käytännön tuomioistuintoiminnan kannalta erittäin tärkeä. Tuomion perustelemista on oikeudellisessa tutkimuksessa käsitelty rangaistuksen määräämistä enemmän, mutta rangaistuksen määräämisen perusteleminen ei ole ollut erityisen keskeisessä roolissa tässä aiemmassa tutkimuksessa. Rangaistuksen määräämisen perusteleminen liittyy kuitenkin erityispiirteitä ja -kysymyksiä, joiden vuoksi juuri tätä aihetta käsittelevä tutkimus on epäilemättä tarpeellinen. Korkeimman oikeuden tuore aihetta käsittelevä oikeuskäytäntö tekee aiheesta myös ajankohtaisen.

Olen ymmärtänyt Kemppisen väitöskirjan keskeiset teemat seuraavasti. Tutkimuksen keskeinen osa käsittelee ensinnäkin oikeuslähteoppia. Mistä saadaan normatiiviset kriteerit lajivalintaan ja rangaistuksen mittaamiseen? Kysymys ei ole näiden kriteerien sisällöstä tai rangaistuksen määräämiseen vaikuttavien normien tulkinnasta vaan siitä, miten eri kriteerien vaikutus pitäisi tuoda rikosasian tuomiossa esille. Kysymys ei ole siitä, miten rangaistus on määrättävä vaan siitä, miten rangaistuksen määrääminen pitää perustella. Toistan: kyseessä ei ole käsitykseni mukaan tutkimus rangaistuksen määräämisestä sinänsä vaan nimensä mukaisesti rangaistuksen määräämisen perustelemisesta. Väitöstilaisuudessa pitäydymme tässä tehtävänasettelussa.

Väitöstilaisuudessa testataan, miten hyvin väitöskirja vastaa tiedekunnan määrittelemiä arviointikriteereitä. Olen ollut seuraamassa väitöstilaisuuksia, joissa ensimmäinen tunti on keskusteltu väitöskirjan otsikosta ja siitä, miten tutkimus oikeastaan olisi pitänyt suunnata. Väitöstilaisuuden tarkoituksena ei kuitenkaan ole pohtia, miten joku muu kenties olisi toteuttanut tutkimuksensa. Tarkoituksena on keskustella nimenomaan väittelijän käsikirjoituksesta sellaisena kuin se on esitetty julkisesti tarkastettavaksi. Oikeustiede on tulkintatiede, jossa voidaan esittää perusteltuja tulkintavaihtoehtoja. Olennaista on siten testata sitä, missä määrin väittelijän tutkimustulokset perustuvat asianmukaiseen oikeuslähteiden ja empiirisen tutkimuksen tulosten hyödyntämiseen. Sivistyneen keskustelun edellytyksenä ei ole yksimielisyys vaan keskustelukumppanin kuunteleminen, toki myös hänen argumentaationsa haastaminen. Kun kyseessä on yliopistollisen opinnäytteen julkinen puolustaminen, tarkastelun tai tarkastuksen keskiössä on nimenomaan tutkijan kyky tieteelliseen kirjoittamiseen, argumentaatioon ja tutkimustulostensa puolustamiseen. Oikeusviestinnässä on neljä kulmakiveä: käsiteltävän aineiston analyysi, kyky kirjoittaa analyysi lukijalle ymmärrettävällä tavalla, kyky tiivistää kirjoittamansa suullisessa ilmaisussa sekä taito kuunnella. Näistä viimeinen on vaikein kohta. Väittelijä on väitöskirjallaan ja julkisella väitöstutkimuksensa puolustamisella osoittanut hallitsevansa nämä oikeusviestinnän kulmakivet.

4. Tutkimuksen sisällöllinen arvio

Keskeisenä tutkimuskysymyksenä Kemppisen tutkimuksessa on se, miksi ja miten lainkäyttöasiaa ratkaisevan tuomarin tulisi perustella rangaistuksen määräämistä koskevaa päätöstään. Tutkimuskysymys on perusteltu ja selkeä, mutta myös varsin rajattu. Tutkimuskysymys ja käsittelyn rajaukset tekevät työstä hyvin käytännönläheisen. Oikeuslähteoppia koskeva osuus on myös teorian näkökulmasta perusteellinen. Kriminaalipolitiikkaa tai rangaistusteorioita ei työssä juuri käsitellä. Sen sijaan perustelemisen oikeuspoliittiset funktiot on esitelty. Tässäkin analyysissä ohjausfunktio näyttäytyy vain tuomioistuimia ohjaavana vaikutuskanavana. Voi kysyä, eikö perusteluilla ole tarkoitus ohjata myös ihmisten tulevaa käyttäytymistä niin, etteivät he syyllisty rikoksiin. Perusteluilla voi olla merkittävä vaikutus myös siihen, missä määrin ihmiset luottavat oikeusjärjestelmän kykyyn taata se, etteivät normeja rikkovat saa perusteettomia etuja normeja noudattaviin verrattuna. Legitimaatiofunktioista kirjoittaessaan Kemppinen tuokin viime mainitun näkökohdan esille kirjoittaessaan, että tuomioiden perusteleva voi viime kädessä lisätä luottamusta tuomioistuihin, vaikka hän pitääkin luottamuksen kannalta merkityksellisempänä oikeudenkäynnin laatua.

Tutkimus kytkeytyy vahvasti käytännön tuomioistuintyöhön myös siinä mielessä, että olemassa oleva rangaistusjärjestelmä otetaan työssä annettuna. Tutkijan roolissaan Kemppinen olisi ollut mahdollista omaksua laaja-alaisempikin näkökulma, mutta tutkijanakin Kemppinen on pitkälti pitäytynyt voimassa olevan oikeuden analysointiin ja tulkitsemiseen. Myös esitetyt tulkinnot ja johtopäätökset liittyvät ennen kaikkea voimassa olevan oikeuden tulkintaan ja soveltamiseen, eikä esimerkiksi *de lege ferenda* -kannanottoja esitetä. Väitöstilaisuudessa Kemppinen vastasi, ettei tarvetta lainmuutoksiin ole tutkimuksessa havaittu.

Väitöskirjan rakenne on selkeä ja johdonmukainen. Aiheeseen liittymätöntä asiaa työssä ei ole, eikä juuri tarpeetonta toistoakaan. Sisällöllisesti lajivalinnan perusteleva jää työssä sivuosaan rangaistuksen mittaamisen perustelevan rinnalla. Perinteisemmät lajivalintaan liittyvät kysymykset, kuten valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä, nousevat työssä jossain määrin esiin, kun taas esimerkiksi yhdyskuntapalveluun ja valvontarangaistukseen liittyvät erityiskysymykset jäävät muutaman yksittäisen maininnan varaan. Työstä ei täysin hahmotukaan se muutos, jota yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen, nuorisorangaistuksen ja yhdistelmä-rangaistuksen omaksuminen osaksi rangaistusjärjestelmää on käytännössä merkinnyt Suomen perinteisesti hyvin tekokeskeisessä rangaistusjärjestelmässä. Rikoksentehtijään liittyvien seikkojen lisääntyvä huomioon ottaminen vaikuttanee myös siihen, mikä merkitys ns. normaali- tai tyyppirangaistusajattelulla voi lajivalinnan yhteydessä olla. Tutkimus on vapausrangaistus-painotteinen, sakon määrääminen jää hajamainintojen varaan. Oikeuslähteopillisesti mielenkiintoinen kysymys olisi ollut poliisin

sakotusohjeen oikeuslähdeopillinen asema, jonka Kemppinen on rajannut pois tutkimuksestaan.

Oikeuslähdeopillisesti mielenkiintoinen olisi ollut kysymys siitä, mihin perustuvat tuomioistuinten (myös KKO:n, esimerkkinä KKO 2020:55 ja KKO 2014:60) tekemät arviot rangaistukseen tuomittavan kyvystä olla jatkossa tekemättä rikoksia. Lajivalintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä perustellaan aika tavanomaisesti sen perusteella, miten vakaa on syytetyn sosiaalinen tilanne. Merkitystä annetaan syytetyn parisuhteelle, työssäkäynnille, asunto-oloille ja päihdeongelman hallinnalle. Näitä kriteereitä ei tekorikosoikeudelle rakentuvasta rikoslaistamme löydy. Yhdyskuntarangaistusten määräämisen harkinnassa nämä kriteerit ovat lainkin mukaan relevantteja, mutta eivät lajivalinnassa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Onko kysymys tuomarien ”peukalosäännöstä” vai onko tällainen perustelu kaikuja ajalta, jolloin ojentuminen ilman vankilaan passittamista oli laissa mainittu ehdollista vankeutta puoltava seikka? Tämä kysymys painottuu toki enemmänkin siihen, miten eri kriteereitä painotetaan lajivalinnassa, mutta kysymyksellä on liittymäkohta myös rangaistuksen määräämisen perustelemiseen. Tarkoitan sitä, että lajivalinnassakin olisi syytä pitäytyä lakiin (RL 6:9) kirjatuihin kriteereisiin.

Peukalosäännöistä keskustelimme väitöstilaisuudessa varsin perusteellisesti, mutta niiden oikeuslähdeopillinen asema jäi edelleen täysin avoimeksi. Peukalosäännöt näyttävät olevan ”hiljaista tietoa”, jonka avaaminen oikeustutkimuksen keinoin on varsin työlästä. Peukalosääntöinä Kemppinen mainitsee väitöskirjassaan muun muassa perinteen lisätä ankarimman rangaistuksen mukaan määrättyyn pohjarangaistukseen tietty määräosa muiden samalla kertaa tuomittavien rikosten perusteella ja jäännösrangaistuksen vaikutuksen yhteiseen vankeusrangaistukseen. Peukalosääntö on myös niin sanottu aleneva moitelisä, joka tarkoittaa sitä, että samalla kertaa tuomittavien rikosten määrän kasvaessa kustakin yksittäisestä rikoksesta seuraava rangaistusta korottava vaikutus vähenee.

Kemppinen tuntee väitöskirjan aihepiirin ja sitä koskevan aiemman kotimaisen keskustelun erittäin hyvin sekä työkokemuksensa että tutkimustyön kautta. Työn lähdeaineisto koostuu pääosin lainopillisen tutkimuksen perinteisistä lähteistä eli oikeuskirjallisuudesta, virallislähteistä ja oikeuskäytännöstä. Lähdeaineistossa ja lähteiden käytössä painottuvat kotimaiset lähteet, mikä tutkimuksen rajaukset huomioon ottaen onkin ymmärrettävää ja perusteltua. Myös ulkomaisia, erityisesti pohjoismaisia ja englanninkielisiä lähteitä on tutkimuksen laajuus huomioon ottaen riittävästi. Saksalaisen kielialueen lähdeaineiston puuttumisesta ei voi enää nykyisin moittaa, vaikka erinomaisena ansiona niiden hyödyntämistä on edelleen suomalaisessakin, erityisesti rikosoikeuden tutkimuksessa syytä pitää. Lähdeaineisto kattaa hyvin aiheita koskevan kotimaisen aineiston, eikä merkittäviä puutteita ole. Väittelijä on tässäkin suhteessa ottanut huomioon esitarkastuslausunnossa esitetyn kritiikin ja vastannut siihen kypsän tutkijan lailla. Tästä syystä ei ole enää aiheita esittää lähteisiin liittyviä kriittisiä

huomautuksia. Toki peukalosääntöjä olisi voinut pohtia hyödyntämällä *Otto Brusinin* klassikon aseman saanutta väitöskirjaa Tuomarin harkinta normin puuttuessa (vuodelta 1938). Olennaista on se, missä määrin lähteet vievät tutkimusta eteenpäin. Tutkimuksen teemaan kiinteästi liittymättömien lähteiden esittelemiseen ei ole tarvetta. Väittelijä on tekstillään osoittanut riittävän luke-neisuutensa. Väittelijän itsenäistä tutkijanotetta osoittaa se, että hän uskaltaa haastaa myös vastaväittäjän kirjoituksissaan esittämiä kannanottoja ja löytää tämän tuotannosta ainakin yhden täsmennystä kaipaavan kohdan. Aiemmin kirjoitetun perusteltu kritiikki on aina luettava väittelijälle erityiseksi ansioksi. Tieteen yksi keskeinen kriteeri on itsensä korjaavuus ja tätäkin päämäärää Kemppisen tutkimus palvelee oivallisesti.

Kemppinen olisi voinut pohtia myös, mistä johtuu KKO:n kasvanut akti-viteetti antaa ennakkopäätöksiä rangaistuksen määräämisestä. Onko kyseessä tietoinen valinta? Jos kyseessä on tietoinen valinta, mitkä ovat valinnan syyt? Onko KKO havainnut alempien tuomioistuinten oikeuskäytännössä korjausta vaativia ongelmia? Vai onko kyse vain siitä, että syyttäjät ja muut rikosjuttujen asianosaiset ovat hyvin perustein osanneet hakea ennakkopäätöksiä rangais-tuksen määräämisestä? Valistunut arvaus on se, että esimerkiksi huumausai-nerikoksista viime vuosina annetut ennakkoratkaisut ovat tietoisien harkinnan tulosta, koska niissä on selkeästi otettu etäisyyttä vallinneeseen käytäntöön, sitä tietoisesti muuttaen. On toki mahdollista, ettei tässä esitettyihin kysymyksiin ole saatavissa vastausta oikeustieteellisen tutkimuksen menetelmillä. Katson kuitenkin, että näitä kysymyksiä ei ole ollut perusteltua tutkimuksessa kokonaan sivuuttaa. Väitöstilaisuudessa teemaa kyllä sivuttiin, kun keskustelimme siitä, missä määrin ja millä keinoilla KKO voi vaikuttaa siihen, mistä kysymyksistä en-nakkopäätöksiä on annettavissa. Ehkä myös kysymys siitä, missä määrin KKO:n tuomioissa tulisi painottaa KKO:n roolia oikeuskäytäntöä ohjaavana tuomio-istuimena ja missä määrin yksittäisen rikosjutun ratkaisijana, olisi kaivannut syvällisemmän analyysin.

Taustansa vuoksi Kemppinen tuntee hyvin korkeimman oikeuden oikeuskäy-tännön ja tämä käytäntö onkin väitöskirjan keskeistä lähdeaineistoa. Sellaisten tapausten, joiden käsittelyyn Kemppinen on itse osallistunut, hyödyntämisessä kirjoittaja on ollut jopa liian pidättyväinen. Nähdäkseni ei olisi estettä käsitellä laajemminkin myös sellaisia aiheen kannalta relevantteja korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä, joiden käsittelyyn kirjoittaja on itse osallistunut (esim. KKO 2020:45), kun kyse on kuitenkin korkeimman oikeuden ennakkopäätöksistä ja näin ollen yleisesti sovellettavista oikeuslähteistä. Kirjoittajan tapa avoimesti il-moittaa osallistumisestaan tapausten käsittelyyn on perusteltu ja asianmukainen. Paikoin tuomioistuinratkaisujen perusteluita ja lopputulosta olisi voinut avata työssä laajemminkin. Kun esimerkiksi luvun 4.4.1 lopussa todetaan, että korkein oikeus on mainituissa ratkaisuissaan tuonut esiin koventamisperusteen vaiku-tuksen, olisi ollut lukijaystävällistä kuvata ratkaisua tältä osin tarkemmin. Sama

koskee luvun 4.4.2 lopussa mainittuja lieventämis- ja kohtuullistamisperusteiden soveltamiseen ja luvussa 4.6.2 mainittuja aikaisemman tuomion huomioon ottamiseen liittyviä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä, joiden sisällön selvittäminen on jätetty pääosin lukijan itsensä tehtäväksi.

Kieleltään Kempin väitöskirja on hyvää ja helppolukuista oikeudellista asiakieltä. Kempin valinta käyttää työssään perinteisesti käytettyä termiä ”normaalirangaistus” on ymmärrettävä ja monella tapaa varmasti helpoin ratkaisu, mutta osin myös harmillista, sillä näin hän osaltaan vakiinnuttaa tämän termin käyttöä sitä monella tapaa paremman ja kuvaavamman ”tyyppirangaistus” -termin sijasta. Tyyppirangaistuksesta puhuminen olisi johdonmukaista sikäläkin, että ennen tyyppirangaistuksen määrittämistä on hahmotettava, mikä on tyyppillinen rikosteko tietyn tunnusmerkistön kategoriassa.

Kempin työ tuottaa uutta tieteellistä tietoa, sillä tarkasteltavana olevasta aiheesta ei ole sen käytännöllisestä merkittävydestä huolimatta aiemmin tehty tieteellistä tutkimusta. Kempin lähestymistapa aiheeseensa on itsenäinen, analyyttinen ja kriittinen, joskin aiheenrajauksesta johtuen analyysi ja kritiikki kohdistuvat pikemminkin rangaistuksen perustelemisen yksityiskohtiin kuin rangaistusjärjestelmän rakenteisiin. Erittäin ansiokasta on esimerkiksi pohdinta siitä, pitääkö myös rutiiniratkaisut perustella. Kempin päätty perustellusti puolustamaan kategorista perusteluvollisuutta, kuitenkin rutiini- tai fasadiperusteluja välttämällä. Nostan yksityiskohtana myös laajan pohdinnan asianosaisten seuraamuskannanottojen ja tuomioistuimen tuomitsemisvallan välillä. Kempin päätty aivan oikein siihen, että syyttäjien rangaistuskannanottojen tulisi keskittyä ensi sijassa niihin kriteereihin, jotka ovat relevantteja rangaistuksen määräämisessä. Nämä nostot ovat vain esimerkkejä Kempin lukuisista, punnituista rangaistuksen määräämisen perustelemiseen liittyvistä kannanotoista. Aihepiiristä kiinnostuneen käytännön toimijan ja tutkijan on sadakseen kattavan kuvan Kempin tutkimuksesta syytä lukea väitöskirja kokonaisuudessaan.

Kempin tuntee tieteenalansa ja aiheensa hyvin, eikä työstä löydy asiavirheitä. Kyseessä onkin tieteellisesti vakuuttava ja perusteltuja tuloksia sisältävä tutkimus. Väitöskirjan kielivirheisiin en ole tarvinnut puuttua, yksinkertaisesti siksi, että väitöskirja on kirjoitettu sangen sujuvalla suomen kielellä, mitä toki onkin syytä väitöskirjan kirjoittajalta odottaa. Oikeus on kieltä ja oikeustieteenkin tutkimuksen laadun takeena on kyky käyttää tutkimuksessa valittua kieltä.

5. Yhteenveto

Voin epäilyksettä esittää yhteenvetona, että Heikki Kempin väitöstutkimus sisältää uutta tieteellistä tietoa (väitöskirjan arvioinnin 1. kriteeri). Nostan erityi-

sinä ansioina tutkimuksesta analyysin KKO:n ennakkopäätösten vaikutuksesta rangaistuksen määräämiseen ja pohdinnan siitä, missä laajuudessa rangaistuksen määräämistä pitäisi perustella. Uutta tietoa on myös analyysi siitä, miten käräjäoikeudet ja hovioikeudet perustelevat rangaistuksen määräämistä. Myös pohdinta KKO:n suhtautumisesta omien ennakkopäätöstensä sitovuuteen on mielenkiintoista luettavaa. Tutkimus osoittaa väittelijän kriittistä ajattelua (väitöskirjan arvioinnin 2. kriteeri). Kemppinen kyseenalaistaa ja kritisoi perustellusti sekä oikeuskäytännön että oikeuskirjallisuuden kannanottoja. Väitöstutkimus osoittaa kirjoittajan oman tieteenalan syvällistä tuntemusta (väitöskirjan arvioinnin 3. kriteeri). Tutkimuksen ansiona on pidettävä rangaistuksen määräämisen ja sen perustelemisen lainsäädännön ja oikeuskäytännön historiallisen kehityksen kuvausta. Tutkimuksen analyysi perustuu kattavaan oikeuslähteiden käyttöön ja riittävään lukeneisuuteen. Rangaistuksen määräämisen rangaistusteoreettisia ja kriminaalipoliittisia tausta-arvoja olisi voinut avata laajemmin. Kemppisen tutkimus osoittaa metodien hallintaa ja soveltamiskykyä (väitöskirjan arvioinnin 4. kriteeri). Menetelmät on kuvattu asianmukaisesti ja valituilla menetelmillä on saatu aikaiseksi relevantteja tuloksia. Tutkimus on tieteellisesti vakuuttava (väitöskirjan arvioinnin 5. kriteeri), koska kirjoittajan esittämät tulkintakananotot ja muutkin tutkimushavainnot perustuvat punnittuun, oikeuslähteisiin perustuvaan analyysiin. Tutkimus sisältää perusteltuja tuloksia (väitöskirjan arvioinnin 6. kriteeri). Erityisesti KKO:n ennakkopäätösten analyysi ja alempien oikeuksien tuomioiden empiirinen analyysi ovat tuoneet tutkijayhteisön ja käytännön toimijoiden luettavaksi uutta tieteellisesti tutkittua tietoa. Pohtimatta on kuitenkin jäänyt se, miksi KKO on aktivoitunut antamaan ennakkopäätöksiä rangaistuksen määräämisestä ja tuomion perustelemisesta huomiota herättävässä määrin aiempaa enemmän. Kemppisen tutkimus on tieteellisesti rehellinen ja tutkimuseettisten normien mukainen (väitöskirjan 7. kriteeri). Kemppinen on tuonut avoimesti esiin oman suhteensa tutkittuun oikeustapausaineistoon ja oman roolinsa tutkimuksen kohteen tuottajana. Tällainen kaksoisrooli ei ole oikeustieteessä mitenkään harvinainen. Itse asiassa jokainen tutkija tuottaa tulkintaennustuksillaan sitä aineistoa, jota oikeustieteilijänä tutkii. Kemppisen rooli tutkimuksen kohteen tuottajana toki korostuu hänen tuomarinroolinsa takia. Kemppisen tutkimus on objektiivinen analyysi tutkimuksen kohteesta ja paikoin kriittinen Kemppisen oman työyhteisönkin tuotosten suuntaan.

Väittelijä puolusti tutkimustaan asianmukaisesti. Näin ollen esitän mielihyvin Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalla, että Heikki Kemppisen väitöskirja Rangaistuksen määräämisen perusteleminen hyväksytään opinnäytteeksi tohtorin tutkintoa varten.

Matti Tolvanen